

Minosz király még a sötétséget is labirintusba záratta, de ezzel csak leszűrte a végső következtetést abból, amit másutt tapasztalhatott, ott, ahol szívósan törekedtek a világosság bekerítésére, következetesen a butaság és elfogultság szaporítására. Láthatta, hogy a tiszta sík tereket érthetetlen falakkal rakják tele. Vagy mégis volt értelmük az előítéletfalaknak?

Csak annyi, hogy mindenki árnyékot lásson a fényben, magából is csak az árnyékot, és felitatódjon az alacsonyrendűség érzésével, a gerinceket eltörő, tehetetlen keserűséggel, émelygéssel a lét értelmetlensége miatt. Minosz csak a fordított próbát végezte el, nem újat alkotott, hanem a régi negatív formáját.

Ikarosz kitört a labirintusokból, és így megfejtette a filozófiai antropológia egyik sarkalatos problémáját: *elsődlegesnek minősítette a tettet az életérzéshez viszonyítva, és a lemondás kifinomult jelzői helyett ismét uralomra juttatta a cselekvést.*

Ez Ikarosz legendája.

(1967.3.)

RÁCZ GYŐZŐ

Mítosz és valóság

(Részlet)

[...] Ikarosz legendájának kommentálása Bretter György számára is csak alkalom arra, hogy a *homo conformans* apológiáját megvalósító filozófiai-antropológiai értelmezésekkel szembeállítsa a kor történelmi korlátait pozitív tettekkel legyőző ember igazát. Bretter György Ikarosza a halálos kudarc kockázatát vállaló hős, aki egy tett nagyszerűségével tanította meg az embert a választás szabadságának korlátaira és értelmére.

Az elemzés a felületes olvasó számára időtlen-absztrakt-spekulatívnek tűnik. Valójában azonban szellemre néző értékskálájában a filozófiai antropológia legjelentősebb konkrét problémáinak marxista szempontú megoldásai villannak fel érzékeny, finom történelmi analógiák szövetében. Mert Bretter György nem bontja le és nem építi át a mítosz hagyományos vázát, csak a mai axiológiai kutatások eredményei alapján méri fel „legendai” tettek értékét. Így lesz az ő Ikarosz-legendája tudomány és képzelet sajátos ötvözetévé: mítosztalanított „mítoszzá”, amelyben a tudomány valóságos társadalmi problémákat fölverő igazságai óvják a képzeletet a történelmietlen fantáziálástól, a képzelet pedig a tudományt védi közismert igazságok unalmas ismétlésétől.

Ebben az összefüggésben tér el ez a legenda a legújabb kori polgári irodalom mítoszaitól. Csak egy példára hivatkozom, az egyik legismertebbre. Camus *Sziszüphosza* a félreérthetetlenül egy szubjektív idealista ontológiára épült erkölcsiség képviselője; az abszurdnak minősített egzisztenciába dobott mai ember alteregója, aki számára a reménytelen sziklagörgetés a heroikus önösszeszedés és a boldogság forrása. Az egész mítosz a távlattalan küzdés irodalmilag jelentős, de bölcséletileg problematikus apológiája. Nemcsak azért, mert Camus minden küzdést a tragikus létet nem befolyásoló küzdésnek minősít, hanem azért is, mert humanizmusa a küzdés távlattalansága miatt deklarációvá silányul. „Sziszüphoszt boldog embernek képzeljük el” — írja Camus, de az olvasó nem hiszi, mert Camus hőseit még a szolidaritásvállalás körülményei között is (*A pestis*) a kiúttalanság riadalma öleli körül.

Camus *Sziszüphoszában* tehát éppúgy, mint Kafka vagy Beckett mítoszaiban, az emberi sorsok érzelmi vonatkozásainak finom rezgése a tudományt csak mint a szubjektíve becsületes művész-gondolkodó vágyát mint álmot idézi, az objektivitást pedig mint szubjektivizált illúziót.

A polgári irodalom szinte minden mítoszában kimutatható negatív szubjektivitás tehát meghatározóan befolyásolja a spontán tudat szintjén megrekedt pillanatnyi osztály- vagy rétegszociológiák befolyása, az érzelmi magatartások túlsúlya. Ott pedig, ahol a rendszerezett tudat befolyása is nyilvánvalóan érvényesül, az ideológia általában nem mint tudomány, hanem mint hibás tükrözés jelentkezik.

Nem akarok összemérhetetlen értékek között rang- és értékstort fogalmazni. Csak arra akartam utalni, hogy a modern mítosz problémái körül torlódó vitákban spekulatív szempontok alapján nem lehet dönten. A műfajokat minden korban mozgó társadalmi és kulturális igények születték; formák voltak, kor meghatározta világnézeti-művészi tartalmak. A mítosz történeti jogosultsága tehát nem annak műfaji jellegétől, hanem a benne kifejezett magatartás igazságától függ.

Bretter György Ikarosz-legendája ebben az összefüggésben példázza a mítosz helyét a marxista megalapozású irodalomban.

Az esszé egy-két részletkérdése vitatható. Nem hiszem, hogy az antropológia problémáinak rangsorolása, a tettek és a velük járó kockázatok értelmére, a teljességérzés bezártságára, a zuhanás boldogságára és a remekművek történelmi szerepére vonatkozó utalások befejezett igazságoknak tekinthetők. Ezekre terjedelmesebb válaszokban is érdemes volna visszatérni, mert az alkotó marxizmus alapjaira épülő szellemes és eredetien megfontolkozató szempontok kifejtetlensége hiányérzetet kelt és vitára ingerel. Engem ennek a jegyzetnek a megírására az készítetett, hogy Bretter György megírta az első olyan antropológiai tárgyú esszéjét, amely Gáll Ernő hasonló tárgyú tanulmányaival együtt, szokványos elemzések fárasztó érdektelenségét elkerülve, a filozófiailag művelt olvasó igényeit is kielégítő módon tájékoztat a különböző világnézeti megalapozású antropológiai viták hullámaiban.

Bretter György Ikarosz-legendájában rátalált az alkatának legmegfelelőbb műfajra. Lírára is rendelt hajlamai a filozófiai témába oltva és a filozófiai-irodalmi elemzés formai és szerkezeti zártságában szerencsésen kerülnek el más esszéinek a romantikus stílus fegyverzetlenebb imbolygására jellemző buktatóit. Imponáló eleganciájú tárgyalási módjában kettőspontoktól és pontosvesszőktől darabokra tördelt mondatokba szőtt meg-hökkentő-paradox igazságok gondolkoztatják meg minduntalan az olvasót. Ezzel az absztrakt-konkrét elemzésben is állandó éberségre kényszeríti az értelmet.

Közvetve – irodalmi és filozófiai előítéleteket romboló gesztusaiban – Bretter György a társadalmi tudatformákat mereven szembeállító naiv irodalmárgodók elméletellenességével is vitába száll.

Tartalmi és formai értékei alapján Bretter György mítosztalanított „mítoszá” az utóbbi évek egyik legjobb hazai filozófiai esszéjének tartom. Elsősorban azért, mert benne nem a keresés nyugtalanító tisztázatlanságai és az irodalmiságra való törekvés kínlódásai, hanem az újratalált és a megtalált igazságok szépsége dominál. Közlésével a Korunk hozzájárult annak a tervnek a teljesítéséhez, amelyet Tóth Sándor a lap februári számában közölt programvázoló vitacikkében fogalmazott meg.

(1967.7.)

KÁNYÁDI SÁNDOR

Kérdések

Feküdtél-e már késeken
háltál-e jégen meztelen,
hagyott-e már úgy el a vér,
öntött-e már úgy el a vér,
hogy ne hallj, ne láss?

Borult-e rád már óceán,
nyelved volt-e már celofán,
robbant-e szét már szemgolyód,
mint a mélyvízből kifogott
halaké?